

Vrede over Israël

Jaargang 54
Nummer 5
November 2010



Van de redactie	2
Kinderen van de duivel?	3
'Jeruzalem, dat ik bemin...'	6
Broederkus?	10
Synagogen in de mediene	13

*De kandelaar van
louer goud, zijn
lampen – de lampen
die men daarop
hun plaats geven
moest – en al zijn
gerei, de olie
voor het licht,
Exodus 39:37*



Tweemaandelijks orgaan, uitgegeven door Deputaten
'Kerk en Israël' van de Christelijke Gereformeerde
Kerken in Nederland

Van de redactie

In jaargang 54 houden we ons bezig met de vraag 'hoe leest gij? Wat staat in de wet geschreven?' Joden en Christenen lezen, voor een deel, dezelfde bijbel. De *Tenach* of het Oude Testament. Toch is hun wijze van lezen heel verschillend.

De onderscheiden manier van lezen wordt stellig mede bepaald door de context waarbinnen men leeft. De religie die men aanhangt, het volk waartoe men behoort, de politieke en culturele situatie, het zijn allemaal factoren die de leeswijze beïnvloeden. De artikelen in dit nummer van *Vrede over Israël* geven er blijk van.

Drs. Robert Jansen verzorgt als deputaat de Schriftstudie. In **Kinderen van de duivel?**, naar aanleiding van een twist-gesprek van Jezus met Joodse bezoekers van de Tempel te Jeruzalem, komt een kritische vraag aan de orde. Worden Jezus daar door Johannes anti-Joodse woorden in de mond gelegd, zoals door verklaarders wel wordt beweerd? Of is hier iets anders aan de hand? In ieder geval zal blijken, dat wie verklaart, een interpretatie geeft.

Drs. Florimco van der Rhee beschrijft in **'Jeruzalem, dat ik bemin...'** de betekenis van Jeruzalem in de beleving van jodendom en christendom. De bril waardoor men kijkt – wel of niet via het Nieuwe Testament – blijkt die betekenis een eigen kleur te geven.

Drs. Robert Jansen laat in een ander artikel van zijn hand, getiteld **Broederkus?**,

zien welke rol de context waarin men leeft kan spelen. Waarom kijken Westerse christenen anders tegen de Thora en het Joodse volk aan dan Palestijnse christenen? En hoe moet de 'broederkus' van een orthodox Joodse rabbi met betrekking tot Jezus geduid worden? Het zijn indringende vragen die ons aan het denken willen zetten.

Willy Lindwer, cineast, fotograaf en schrijver, geeft n.a.v. van de opening van de tentoonstelling **Synagogen in de mediene (provincie)** in de Sjoel te Elburg, een impressie over de manier waarop hij naar het nog bestaande Joodse erfgoed kijkt. Nu, na de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog, kunnen wij als christenen hem daarin goed aanvoelen en met hem meevoelen. Toch komt de vraag op of wij levend in de context van voor de oorlog dezelfde warme sympathie zouden voelen?

Bij de foto op de voorpagina

De Menora is van meet af aan het toonaangevende symbool van Israël geweest. We vinden de zevenarmige kandelaar dan ook door heel de geschiedenis van Israël terug. Marc Chagall heeft hem een plaats gegeven op het glas-in-lood-raam van Aser in de synagoge van het Hadassa-ziekenhuis in Jeruzalem. Hij heeft hem geplaatst op een tafel met daarnaast een kan met olie waarmee de altijd brandende vlam gevoed wordt, het symbool van geestelijk licht.

Kinderen van de duivel?

Drs. Robert Jansen

De uitspraak van Jezus in Johannes 8 vers 44 *'U hebt de duivel tot vader en wilt de begeerten van uw vader doen'*, wordt wel één van de meest anti-Joodse opmerkingen van het Nieuwe Testament genoemd. Jezus is in gesprek met Joden. Deze Joden hebben zich net beroepen op het feit dat zij nageslacht van Abraham zijn. Vervolgens zegt Jezus tegen hen: 'Jullie hebben de duivel tot vader'. Niet Abraham, maar de duivel is hun vader. Nu is het zo dat het behoren tot het nageslacht van Abraham bepalend is voor de identiteit van deze en alle andere Joden. Als Jezus volgens de evangelist Johannes zegt dat zij kinderen van de duivel zijn, lijkt Hij daarmee een uitspraak te doen over elke Jood. In plaats van kind van Abraham te zijn, zijn dan alle Joden kinderen van de duivel. Zo uitgelegd wordt het hele Joodse volk gedemoniseerd. Het is dan ook niet verwonderlijk dat deze uitleg leidt tot de conclusie dat dit één van de meest anti-Joodse opmerkingen in het Nieuwe Testament is. Terecht is deze uitleg en conclusie in het verleden al door verschillende theologen aangevochten. Er is een andere uitleg en andere conclusie mogelijk. Om daar te komen, kijken we eerst naar de context waarin deze woorden gesproken zijn.

Jezus als Rabbi

In Johannes 8 komen we Jezus tegen zoals we Hem vaker tegen komen in het vierde evangelie: namelijk, terwijl Hij onderricht geeft. Jezus voert verschillende leergesprekken in de tempel (v. 20, 59). Met wie voert Hij die gesprekken?

Gesprekspartners

In vers 13 worden als gesprekspartner 'de Farizeeën' genoemd en in vers 22 'de Joden'. Om Joden gaat het ook in vers 31, maar Johannes benadrukt dat het daar gaat om Joden 'die in Hem geloofden'. Jezus heeft dus in Johannes 8 verschillende gesprekspartners. Dat brengt ons bij de vraag: wie zijn zijn gesprekspartners in vers 44? De eerste gedachte gaat uit naar 'de Joden die in Hem geloofden' uit vers 31. Deze gedachte geeft echter wel een probleem. Hoe is het mogelijk dat zo'n grote vijandschap ontstaat in een gesprek van Jezus met Joden waarvan gezegd wordt dat zij in Hem geloofden? Kijkend naar het gespreksverloop zou je namelijk zeggen dat het in vers 59 nog steeds om dezelfde gesprekspartners gaat. Dat zou betekenen dat bij de Joden die in Jezus geloofden tijdens het gesprek zo'n grote omwenteling plaatsvindt dat ze Hem zelfs willen doden. Is dat mogelijk? Ze geloven toch in Hem?

42. Jezus zeide tot hen: Indien God uw Vader was, zoudt gij Mij liefhebben, want Ik ben van God uitgegaan en gekomen; want Ik ben niet van Mijzelf gekomen, maar Hij heeft Mij gezonden. 43. Waarom begrijpt gij niet wat Ik zeg? Omdat gij mijn woord niet kunt horen. 44. Gij hebt de duivel tot vader en wilt de begeerten van uw vader doen. Die was een mensenmoorder van den beginne en staat niet in de waarheid, want er is in hem geen waarheid. Wanneer hij de leugen spreekt, spreekt hij naar zijn aard, want hij is een leugenaar en de vader der leugen. 45. Maar omdat Ik u de waarheid zeg – Mij gelooft gij niet.



Schriftstudie

n.a.v.

Johannes

8:12-59



Drs. Robert Jansen



De Tempel zoals hij er uitzag in de dagen van Jezus

Wat in deze verzen gezegd wordt, staat in het kader van een rechtsgeding

De opgang naar de Tempel vanuit de stad van David; een plek waar Jezus leerde en (twist)gesprekken hield

Dat het niet onmogelijk is dat zogenaamde gelovigen geen werkelijke volgelingen van Jezus blijken te zijn, kunnen we opmaken uit Joh. 2:23-24. Als Johannes 8:44 gezegd is in een leergesprek, is ook de harde toon niet vreemd als we kijken naar andere leergesprekken (vergelijk Joh. 6:60-66). Als Johannes de Doper in Matteüs 3:7 de Farizeeën 'adderengebroad' noemt, slaat hij dezelfde

toon aan als Jezus doet in Johannes 8. Adderengebroad kan immers ook verwijzen naar de Satan als de slang. Overigens kwam stevige taal binnen het zeer diverse jodendom vaker voor. De onderlinge discussies tussen Sadduceeën en Farizeeën, de verschillende facties binnen de Farizeeën en de tal van andere groepen in die tijd waren zeer intensief. Blijft natuurlijk wel de vraag liggen waarom de spanning in Johannes 8 zo hoog oploopt dat Jezus' gesprekspartners Hem in vers 59 willen doden. Om dat te begrijpen, moeten we naar de inhoud van het gesprek kijken.

Inhoud

Stond in het gesprek van vers 12-20 de betrouwbaarheid van Jezus' getuigenis centraal, in de verzen daarna wordt vooral nadruk gelegd op het aannemen van dat getuigenis.

Wat in deze verzen gezegd wordt, staat in het kader van een rechtsgeding. Er wordt een proces gevoerd waarbij het gaat om een betrouwbaar getuigenis. Waarvan getuigd moet worden, is de waarheid. Het getuigenis is de belijdenis van Jezus als de 'Ik ben'.

Keer op keer wijst Jezus er ook in dit gedeelte op dat Zijn werk nooit losstaat van de wil van de Vader. De eenheid tussen Hem en de Vader wordt wel heel scherp geformuleerd in vers 24: *'Indien u niet gelooft, dat **Ik ben**'*.

Zowel Exodus 3:13-14 als Jesaja 43:10

klinken in dit vers door. Jezus gebruikt in vers 24 het 'Ik ben' als de Naam van God (Ex. 3) en maakt er tegelijkertijd aanspraak op dat Hij de door God Gezondene is (Jes. 43).

Dat Jezus door God gezonden is, wordt letterlijk gezegd in vers 26, 29 en 42. In vers 29 wordt ook nog eens de eenheid tussen de Zender en Jezus onderstreept door te stellen dat deze met Jezus is, dat Hij Jezus niet alleen heeft gelaten en dat Jezus in alles Zijn wil doet. Jezus benadrukt dat Zijn herkomst anders is dan die van Zijn gehoor als Hij zegt dat Hij van boven is en niet van de wereld (v. 23). In tegenstelling tot de wereld is Hij zonder zonde (v. 46).

De felle reactie van de Joden op de herhaling van dit 'Ik ben' in vers 58 laat nog eens zien dat Jezus met deze woorden aanspraak doet op het aan God gelijk zijn.

Zij hebben zich gerealiseerd dat Jezus zichzelf op deze wijze heel direct met de HERE verbond. Op het gebruik van de Naam stond de doodstraf, zo vertelt de Misjna in traktaat Sanhedrin 7:5. De godslasteraar is niet schuldig, totdat hij de Naam uitsprekt (vergelijk Lev. 24:15-16). Als Jezus in vers 58 de Naam gebruikt, verandert de houding van Zijn gehoor onmiddellijk. Ze willen Hem stenigen. Dat is de straf die staat op godslastering.

Wat Jezus Zijn gesprekspartners verwijt, is dat ze Zijn getuigenis op dit punt niet aannemen. Alleen door Zijn getuigenis aan te nemen, kunnen ze vrij zijn (v. 32). Uit vers 34 is duidelijk dat Hij het heeft



over vrij zijn van zonde. Zonde is hier vijandschap tegenover de wil van God. Deze vijandschap tegenover God uit zich nu heel duidelijk in het ongelooft in Jezus. Het niet aannemen van Jezus' woorden gaat tegen de wil van God in. Jezus spreekt immers Gods woorden (v. 28) en doet immers Gods wil (v. 29). In Hem is geen zonde (v. 46).

De Joden waarmee Hij spreekt, menen op grond van hun afkomst van Abraham te kunnen concluderen dat zij, omdat zij Abrahams kinderen zijn, vrij zijn (v. 33). Jezus maakt duidelijk dat juist in wat de kinderen 'doen' een aanwijzing ligt voor wie hun vader is (v. 34, 39, 41). Zij doen wat hun vader doet. In dit gedeelte komen drie vaders ter sprake: Abraham, God en de duivel.

Jezus' gesprekspartners zeggen Abraham als vader te hebben (v. 33, 39). Jezus kijkt naar hun daden en stelt: als u kinderen van Abraham bent, doe dan wat Abraham deed. Als zij dat gedaan zouden hebben, zouden zij zich in Jezus' komst verheugd hebben (zie ook vers 56). Hun daden tonen niet dat zij kinderen van Abraham zijn.

Jezus' gesprekspartners zeggen God als Vader te hebben (v. 41). Jezus kijkt opnieuw naar hun daden en stelt: als God jullie Vader is, zouden jullie Mij liefhebben (v. 42).

Kijkend naar hun daden kan Jezus over hun vader geen andere conclusie trekken dan deze: zij hebben de duivel als vader. Kortom: als je daden niet zijn zoals dat hoort bij kinderen van Abraham en kinderen van God, dan kan dat ook niet je werkelijke identiteit zijn, maar dan ben je een kind van de tegenstander, de duivel.

De woorden van Jezus zijn niet gericht tegen deze Joden omdat ze Jood zijn, maar omdat ze geen werkelijke volgelingen van Hem zijn (v. 31) en door

hun daden tot de door de duivel (v. 44) beheerste wereld blijken te behoren. Hier is geen sprake van antisemitisme. Want Jezus zegt niet dat zij onder het oordeel zijn vanwege hun afkomst. Hij ontkent die afkomst ook niet (v. 37).

De strekking van heel Jezus' betoog in Johannes 8 is dat er eenheid moet zijn tussen je identiteit en je daden. Dat zal deze Joden niet vreemd in de oren geklonken hebben. Het sluit volkomen aan bij hun denken.

Jezus trekt de volgende lijn. Kinderen van Abraham moeten zich ook gedragen als kinderen van Abraham. Abraham verwachtte de Messias en Jezus betuigt dat te zijn. Abrahams kinderen moeten nu blij zijn met Jezus en hem ontvangen. Jood-zijn, zo zegt Jezus dus, verplicht tot iets. Laat dan ook zien dat je Jood bent, namelijk door in Jezus te geloven.

Doe je dat niet, dan blijkt uit je daden dat je de leugens van de duivel aanneemt, in de macht van de duivel bent en tot de wereld behoort (v. 44-45). Uit vers 23-24 blijkt dat een ieder die van de wereld is, in zijn zonden zal sterven. Wat Jezus zegt is niet anti-Joods, maar anti-wereld.

Jezus wil bij Zijn gehoor, zoals bij ieder ander mens, doorprikken, dat zij tot erkenning komen van wie zij zijn tegenover Hem en Zijn hemelse Vader.

Om aan het oordeel te ontkomen, moeten Jezus' woorden aangenomen worden en moet geloofd worden dat Hij 'Ik ben' is.



Nogmaals de opgang; de originele trap treden uit de tijd van Jezus

De strekking van Jezus' betoog in Johannes 8 is dat er eenheid moet zijn tussen je identiteit en je daden



'Jeruzalem, dat ik bemin...'

Drs. Florimco van der Rhee

Wat betekent Jeruzalem in de geloofsbeleving van resp. Joden en christenen? Een verslag met persoonlijke impressies van een studiereis naar de navel van de wereld.

Wat betekent Jeruzalem voor Joden en christenen?

Met gebedsriemen en gebedsmantel om klaar voor het gebed

In het vorige nummer van Vrede over Israël schreef drs. Kees de Jong enkele impressies over de studiereis die een aantal deputaten maakten naar Israël in juni van dit jaar. Onder het thema *Jeruzalem, huis van gebed voor vele volken* had onze groep predikanten en theologisch geïnteresseerden een driedaagse ontmoeting met docenten en studenten van het Schechterinstituut. Dit instituut vormt ondermeer een rabbijnenopleiding van de zogenaamde 'conservatieve' stroming binnen het jodendom.

In dit artikel zoomen we wat verder in op deze ontmoeting tussen christenen en Joden. Wat betekent Jeruzalem voor hen en voor ons?

het bijwonen van het begin van Sabbat bij de Westelijke Muur (door velen Klaagmuur genoemd). Onze reisgroep was precies op tijd in de stad gearriveerd om daarbij aanwezig te kunnen zijn. Tegen het vallen van de avond is het dan een drukte van belang. Allerlei verschillende groepen Joodse gelovigen verzamelen zich bij die ene, grote muur. Ooit is hij gebouwd door Herodes de Grote als steunmuur van het complex rond de tempel. Toen dus niet zo'n belangrijke muur. Maar nu wel. Nu de tempel er niet meer is en op de plek daarvan twee islamitische heiligdommen staan, is de Westelijke Muur een heilige plaats geworden voor het jodendom. Bij het begin van de Sabbat is dat goed te zien. Een enorme mensenmassa zegt daar dan de gebeden. Wat me opviel, was de geweldige diversiteit. Zo zijn er orthodoxe Joden, die intensief bij de muur staan te bidden. Gebedenboek in de hand. Even verderop stonden - naar het bleek - Joden behorend bij liberalere stromingen. Ze droegen geen zwarte kleren en hoeden, maar hadden uiteraard wel hun gebedenboeken in de hand en hun gebedsmantels om. En toen het gebeuren al een tijdje aan de gang was, werd mijn aandacht getrokken door een groep Israëliëse soldaten. Hun gebeden liepen uit op een vrolijke rondedans, waarbij ook anderen binnen de kring werden getrokken om mee te doen.



Westelijke muur

Eén van de mooiste ervaringen die een reiziger in Jeruzalem kan opdoen, is wel

Wat gebeurt daar?

Een geweldige beleving om daar te zijn. Maar wat gebeurt daar nu eigenlijk



Drs. Florimco van der Rhee

op zo'n avond? Hoewel het geweldig intrigerend is om te midden van al deze mensen te staan, kwamen er in onze reisgroep toch ook wel wat vragen boven. In hoeverre is er hier nu sprake van beeldendienst? Wie niet beter weet zou zomaar kunnen denken dat hier een muur wordt aanbeden.

In april 2009 schreef onze voormalige Israëlconsulent drs. Kees Jan Rodenburg in dit blad een artikel over de Westelijke Muur. Het is via de website www.kerkenisrael.nl terug te lezen. In dit artikel schrijft hij dat deze muur iets van Gods heerlijkheid en aanwezigheid representeert. Daarbij gaat het niet om de muur en oude stenen zelf. Volgens de Joodse traditie wacht Gods heerlijke aanwezigheid, zijn Sjechina, achter de muur op zijn bruid Israël. Hij wacht tot zij komt en Hem zoekt.

Het gaat bij de Muur dus niet alleen om uiterlijkheid. Kern van het samenkomen daar is voor Joden juist de innerlijkheid van het verlangen naar God. Het is één van de voornaamste uitingen van het leven in verbondenheid en gehoorzaamheid aan God.



Morgengebed

Juist deze 'geloofsbevinding' kwam twee dagen later opnieuw sterk naar voren. Die dag was ook de tweede dag van

onze ontmoeting met rabbijnen en studenten van het Schechterinstituut. We waren uitgenodigd om 's morgens bij de Westelijke Muur hun ochtendgebed mee te maken. Omdat het maandag was, waren ook de Thorarollen meegenomen voor een lezing daaruit.



Symbolische voorstelling van Jeruzalem als centrum van de wereld

Zo stonden we op die morgen op een tiental meters van de Muur. Niet op het bekende plein, maar rechts daarvan, op een rustige plek. Het was duidelijk merkbaar dat de plek iets losmaakte bij onze Joodse gesprekspartners. De wijze

waarop zij hun gebeden opzegden en uitzongen was indrukwekkend.

In latere gesprekken daarover werd duidelijk hoe centraal Jeruzalem is in hun geloofsbeleving. Deze stad, en in het bijzonder die plek daar bij die oude muur, vormt het centrum van hun verlangen en de bron voor hun leven. Veel studenten waren speciaal

in Israël komen wonen, om in de nabijheid van wat ooit de tempel was hun opleiding tot rabbijn te volgen. Hun afkomst varieerde van India tot Vlaan-

Kern van het samenkomen daar is voor Joden juist de innerlijkheid van het verlangen naar God

In gebed bij de Westelijke Muur

Moeten wij
als kerk iets
hebben
met dit
Jeruzalem?

*In gesprek over
het gebed in de
synagoge bij de
Westelijke Muur*

deren. In Jeruzalem echter voelden ze zich het meest thuis. Want hier leefden en geloofden ze in de buurt van de plek, waar God zich een woning had verkozen.

Dat betekent overigens niet dat je alleen in Jeruzalem werkelijk Jood kunt zijn. Wel echter dat waar je ook bent je gebeden zich richten naar het episch centrum: Jeruzalem met haar Westelijke Muur en voormalige tempel. De plaats waar ooit de HERE woonde op zijn troon op het verzoendeksel is nog altijd de kern, van waaruit een welhaast lijfelijkelijk voelbare straling de Joodse harten verwarmt. Des te dichter je bij de bron bent, des te duidelijker je haar uitstraling voelt.

Christenen in Jeruzalem

Hebben wij als christenen iets van die straling gevoeld en meegekregen? En moeten wij als kerk iets hebben met dit Jeruzalem?

Jeruzalem heeft op vele christenen een betoverende aantrekkingskracht. Dat is in de stad ook wel te zien: vele kerken, stilteplaatsen en min of meer heilige plaatsen worden jaarlijks bezocht door duizenden pelgrims. En wanneer je de bonte mengelmoe van allerlei christelijke, islamitische en Joodse stromingen daar in de weer ziet, begrijp je waarom die laatmiddeleeuwse kaart met Jeruzalem als centrum van de wereld, zo gek nog niet is. In de boeken van de profeten wordt het al gezegd: de volkeren zullen komen om in Jeruzalem te aanbidden (vgl. Jes. 2).

En was het onze Heiland zelf niet voor wie Jeruzalem ook het centrum was? Jezus ging op naar Jeruzalem om de feesten te vieren. Als twaalfjarige jongen zat Hij er te midden van de leraren in de tempel (vgl. Luk. 2:40-52). In de Bergrede noemt Jezus Jeruzalem nog altijd naar Psalm 48 de stad van de grote Koning (Matth. 5:35) en was het niet over deze stad dat Jezus tranen huilde? *'En toen Hij nog dichter bij gekomen was en de stad zag, weende Hij over haar, en zeide: och, of gij ook op deze dag verstondt wat tot uw vrede dient; maar thans is het verborgen voor uw ogen.'* (Luk. 19:41) Jeruzalem is de stad van Jezus, waar Hij zijn *via dolorosa* is gegaan. En op de Olijfberg stonden als laatste zijn voeten, voordat Hij ten hemel werd opgenomen.

Dan kan het haast niet anders of er zal bij een christen die deze stad bezoekt een snaar gaan trillen.



Boven Jeruzalem

Er is veel te leren van de toewijding en discipline waarmee Joden hun gebeden tot God richten en hun blik naar Jeruzalem richten. Toch is het de vraag of een christen wel ooit kan meevoelen met de Joodse beleving van Jeruzalem als centrum van geloof en aanbedding. Dat ligt niet alleen aan het feit dat een

christen uit de heidenen nu eenmaal geen vaderlandsliefde voelt voor Israël als thuisland. Heidenen worden in Christus ook slechts ingeplant in de wijnstok van Gods volk (Rom. 11:17). Het voornaamste verschil ligt mijns inziens echter in een andere blikrichting. Het episch centrum van ons geloven en belijden ligt niet binnen de muren van Jeruzalem. Zelfs niet buiten de muren van de stad. Ook al bezocht ik de grafuin, van waaruit je zicht hebt op wat de heuvel Golgotha zou moeten zijn geweest.

Voor een christen ligt het episch centrum boven de muren van Jeruzalem. Juist omdat Jezus niet in Jeruzalem of in haar nabijheid is gebleven, maar in de hemel is opgenomen zal een christen zijn gebeden tot Hem richten. Christus zelf is de kern, van waaruit ons hart wordt verwarmd!

Hebreeën 10

Het is onder andere dit verschil dat in de gesprekken met onze Joodse gesprekspartners naar voren kwam. Op de eerste dag van onze ontmoeting spraken we in kleinere groepen over Hebreeën 10. Dit hoofdstuk was van onze kant ingebracht als gespreksstof. Hebreeën 10 gaat over het volmaakte offer van Christus. Zijn offer heft het eerste op (v.9). Dat wil zeggen: zijn offer heft de noodzaak van tempeloffers op. Want zijn offer neemt de zonden

weg, eens en voorgoed (v.11-12). Onze gebeden en geloofsverwachting zullen zich dan ook niet anders kunnen richten dan op Christus zelf, die nu ter rechterhand van de Vader is. Daarbij verwachten wij het nieuwe Jeruzalem, dat uit de hemelen zal neerdalen (Openb. 21:2).

Rondom de teksten uit Hebreeën 10 hebben we intensief gesproken. Juist daar kwamen de verschillen op het scherpst aan het licht. Juist daar ook ontstond er ruimte om te getuigen aangaande Christus. Het was spannend en leerzaam om dat te mogen doen.

'Jeruzalem, dat ik bemin'

Deze woorden uit de berijming van Psalm 122 hebben in respectievelijk jodendom en christendom een ander accent. Joden richten hun gebeden tot het aardse Jeruzalem. Daarbij aanbidden ze geen stenen; het is ook hen te doen om de levende God. Hun verwachting richt zich op de plek waaraan God zich verbond in het Oude Testament en waar de Messias zich zal openbaren. Christelijke verwachting richt zich op de Messias die al gekomen is, in wie God zich naar Zijn wezen heeft geopenbaard: Jezus Christus. Daarmee komt het aardse Jeruzalem van nu in een ander licht te staan maar verliest het niet aan betekenis. Het blijft daarom voor Joden en christenen een stad met een geweldige aantrekkingskracht!



Het episch centrum van ons geloven als christen ligt niet binnen de muren van Jeruzalem

Uitleg over het morgengebed bij de Westelijke Muur



Broederkus? *Een persoonlijke impressie*

Drs. Robert Jansen

Het CIS streeft er naar dat er in alle reizen een ontmoeting is met Joden, Messias-belijdende Joden en Palestijnse christenen.

Een veelzijdige reis

De reis naar Jordanië en Israël die ik als één van de deputaten Kerk en Israël mocht meemaken, was zeker veelzijdig te noemen. Tijdens deze reis is de organisator, het Centrum voor Israëlstudies (CIS), er in geslaagd eenzijdigheid te voorkomen. Het CIS streeft er naar dat er in alle reizen een ontmoeting is met Joden, Messiasbelijdende Joden en Palestijnse christenen. Dat was ook het geval bij de theologenreis afgelopen juni. We spraken onder andere met een Palestijnse predikant in Amman, een Nederlandse predikant in Nes Ammim, Joden in Jeruzalem, een Palestijnse christen in Bethlehem en een Messias-belijdende Jodin in Netanya. En dat is nog maar een selectieve opsomming. We hoorden verhalen vanuit allerlei perspectieven en op allerlei momenten spraken we met elkaar over hoe we die verhalen een plek kunnen geven in ons denken. Die veelzijdigheid leverde goede vragen op. Vragen die tijd nodig hebben om te bezinken en waarop je niet meteen een antwoord kunt (of hoeft) te geven. Ik wil u door middel van een persoonlijke impressie proberen mee te nemen naar zo'n vraag. We zijn net drie dagen in het Schechterinstituut in Jeruzalem in gesprek geweest met conservatieve Joden als we in Bethlehem spreken met de Palestijnse christen dr. Mitri Raheb. Hij is betrokken geweest bij de totstandkoming van het kairoos-document. Dat is een document uit 2009 waarin Palestijnse christenen een noodkreet

slaken naar broeders en zusters over de hele wereld. Het bevat de oproep om producten uit Israël te boycotten. Mede daardoor is het een document dat heel verschillende reacties heeft losgemaakt. U hebt daar in andere artikelen één en ander over kunnen lezen.

De goede herinneringen aan de gesprekken in het Schechterinstituut draag ik bij me als ik een groot, mooi en zeer verzorgd pand in Bethlehem binnenga.



De muur die het Palestijnse gebied afscheidt van Israël

Confronterend gesprek met Mitri Raheb

We nemen plaats in één van de zaaltjes en wachten op wat Raheb ons te zeggen heeft.

Raheb introduceert zichzelf en geeft aan wat we deze morgen kunnen verwachten. Hij zal kort wat vertellen en daarna hebben wij de ruimte om alle mogelijke vragen te stellen. We hoeven hem daarbij niet te sparen, want hij zal ons ook niet sparen.



Drs. Robert Jansen

Hij zegt dit met een lachend gezicht en het komt over als een vriendelijke opmerking vooraf waarbij alle ruimte geboden wordt. Als Raheb vervolgens zegt dat wij niet gekomen zijn om van hem een nachtkus te ontvangen, wordt er (nog) door iedereen gelachen. Raheb is geboren in Bethlehem en heeft in Duitsland theologie gestudeerd. In 1987 is hij vlak voor de eerste intifada teruggekeerd naar Bethlehem. Hij kwam terug met veel antwoorden, maar hij werd ermee geconfronteerd dat niemand in Bethlehem de vragen stelt die bij die (in Duitsland geleerde) antwoorden horen.

Toen is hij naar eigen zeggen gestart met luisteren en ontwikkelde hij een contextuele theologie. Raheb verklaart: elke theoloog is contextueel. Ook wanneer een theoloog het zelf niet door heeft. Een Nederlandse context vraagt je om bepaalde vragen te stellen en die vragen zijn anders dan die in Palestina. Raheb heeft veel kritiek op de Duitse en andere Westerse (waaronder Nederlandse) antwoorden. We krijgen een stortvloed aan commentaar over ons heen.

Raheb lijkt 'nuance' uit zijn vocabulaire te hebben verbannen. Hij wil ons niet in slaap kussen met een nachtkus, maar zoals hij zelf zegt: wakker kussen zoals de prins Doornroosje wakker kust.

Het is lastig om een impressie van het vervolg van dit gesprek in een artikel weer te geven, maar als ik een uitroepzinnen zet, dan werd dit letterlijk uitgeroepen met alle handgebaren die daarbij horen.

Ik krijg het gevoel dat Raheb al tegen heel wat Westerse christenen heeft aangeprept en na elke keer dat hij zich niet begrepen voelde een decibel aan zijn boodschap heeft toegevoegd.

In elk geval klinkt in zijn betoog door dat hij betwijfelt of zijn geluid gehoord en begrepen gaat worden.



Met Mitri Raheb in gesprek

De Thora is voorbij

Ik krijg bij het horen vraagtekens bij de inhoud van vele van de ongenueanceerde uitspraken die Raheb deze morgen doet. Dat geldt met name voor een uitspraak als: 'de Thora is voorbij! God zij dank!'

Maar desondanks dringt zich wel een duidelijke vraag aan mij op: welke plaats hebben Palestijnse christenen in mijn denken en handelen? Hebben zij überhaupt wel een plaats? Welke plaats hebben zij in de voorbeden, in de vele Israël-reizen die vanuit Nederland gemaakt worden, in de partnerschappen die er wereldwijd aangegaan worden tussen kerken?

Je kunt je afvragen: moet die plaats er dan zijn?

Je kunt je dan vervolgens afvragen of het stellen van die laatste vraag niet de oorzaak is dat Raheb met opgeheven handen uitroept: waarom heb ik geen plaats in jullie theologie?!

Raheb spreekt uit dat hij niet de visie heeft dat de kerk in plaats van Israël gekomen is (zgn. vervangingstheologie). Maar hij verwijt ons dat Nederlandse theologen brandstof hebben geleverd voor de visie of werkwijze waarbij Israël in plaats van Palestijnen is gekomen.

Hoe kun je bezig zijn met het spreken van God en spreken over Zijn genade en liefde, terwijl je in eenzijdigheid broeders en zusters in Christus vergeet? Aldus Raheb. Hardop vraagt hij

Raheb verwijt ons dat Nederlandse theologen brandstof hebben geleverd voor de visie of werkwijze waarin Israël in plaats van Palestijnen is gekomen

zich af: Waar komt die eenzijdigheid vandaan?

Vragen bij een eenzijdige benadering

Raheb gaat op die vraag in. Het kan te maken hebben met afstamming. De ware afstammelingen van het verbondsvolk hebben wellicht een streepje voor. Maar wie zijn die ware afstammelingen? Raheb gaat zover dat hij beweert dat als er een DNA-test gedaan zou worden Palestijnse christenen meer met het DNA van de mensen uit de Bijbel hebben dan de huidige Israëli's. Volgens Raheb zijn zijn voorouders waarschijnlijk Joden geweest die in Jezus als de Christus zijn gaan geloven en dit gebied in tegenstelling tot anderen nooit verlaten hebben.

Als je zegt dat je je wilt richten op ware afstammelingen, wat van Raheb overigens niet hoeft, dan zou je bij hem en andere Palestijnse christenen uit moeten komen.

Raheb geeft een tweede mogelijkheid voor de oorzaak van de voorkeur die hij bij ons veronderstelt. Je zou een voorkeur kunnen hebben voor hen die in de geest van het verbondsvolk leven. Ook deze voorkeur vindt Raheb onnodig, maar hij wil laten zien dat als dat de basis is van je voorkeur je ook bij hem zou moeten uitkomen. Als er immers een doorgaande lijn is van het Oude naar het Nieuwe verbond dan leven de Palestijnse christenen toch het meest in de geest daarvan?! Het zijn de Palestijnse christenen, zo oreert hij, die proberen te zorgen voor een doorgaan van de verkondiging van de Christus!

Het felle betoog van Raheb levert die morgen felle tegenreacties op. De kus van deze Palestijnse broeder voelt voor sommigen als een klap.

Een ander, beter geluid?

Die middag horen we een heel ander geluid als we luisteren naar de ortho-



De orthodoxe rabbi Shlomo Riskin aan het woord

doxe rabbi Shlomo Riskin.

Op kalme wijze betoogt die dat christenen en Joden elkaar nodig hebben. Het voelt als een warme knuffel.

Op kalme wijze vertelt hij verder dat Jezus een conservatieve Jood was met een missie voor de heidenen. Zijn missie was niet voor de Joden, want die hadden immers al een verbond met God.

Op even kalme wijze verklaart Riskin dat Jezus zijns inziens de Christus niet is, maar dat dat er ook niet toe doet. Het is goed dat christenen Hem als Messias belijden. Op de laatste dag zullen we samen gelukkig zijn en zien of Jezus de Messias is.

Het kalme betoog van Riskin levert kalme reacties op.

Maar ik voel de kus van die morgen nog.

Ik besef dat Raheb en Riskin absoluut niet spreken voor alle Palestijnse christenen en alle orthodoxe Joden. Ik besef dat in beide kringen anderen zijn die radicaal anders denken. Maar wat doe ik met de inhoud van wat deze twee vandaag gezegd hebben?

Hoe reageer ik op een kalm betoog van een rabbi die Jezus als de Christus (Messias) ontkent en hoe reageer ik op het felle betoog van een Palestijnse christen die mij eenzijdigheid verwijt?

Hoe ga ik deze knuffel en kus beantwoorden?

De orthodoxe rabbi Shlomo Riskin betoogt: Jezus had geen missie voor de Joden, want die hadden immers al een verbond met God.

Synagogen in de mediene

Tentoonstelling in Sjoel Elburg

Willy Lindwer, gelauwerd fotograaf, cineast en auteur, heeft prachtige foto's gemaakt van synagogen in Nederland. Vijfenzeventig van deze foto's – in zwart-wit afgedrukt – zijn vanaf 8 oktober 2010 te zien in museum Sjoel Elburg.

Ongeveer een derde van deze gebouwen is nog als synagoge in gebruik.

De andere worden gebruikt als expositieruimte, cultureel centrum of kerk. Veel van deze synagogen werden gebouwd na de burgerlijke gelijkstelling in 1796 toen de Joden zich overal vrij mochten vestigen.

Op de verstilte foto's van Lindwer is goed te zien dat de exterieurs vaak werden opgetrokken in verschillende zogenaamde neostijlen. Ze zijn herkenbaar als synagogen door Hebreeuwse opschriften of de zespuntige Davidster. Het interieur is vaak eenvoudig: een zaalbouw met aan de korte zijden tegenover elkaar de ark en de vrouwen-galerij.

Willy Lindwer

Willy Lindwer (Amsterdam, 1946) is bekend om zijn films, waarvoor hij in 1988 de International Emmy Award ontving voor de film *De Laatste Zeven Maanden van Anne Frank*. In 1993 kreeg hij een Gouden Kalf voor zijn documentaire over Joodse oorlogpleegkinderen: *Kind in Twee Werelden*.

De tentoonstelling wordt gehouden van 8 oktober t/m 26 februari in Sjoel Elburg, Graaf Hendriksteeg 2. De sjoel is open op dinsdag t/m zaterdag van 11.00 tot 17.00 uur. Tijdens de tentoonstelling is het boek *Synagogen van Nederland* van Edward van Voolen en Paul Meijer, waarin alle geëxposeerde foto's zijn afgebeeld, voor de speciale prijs van € 10,- te koop in de museumwinkel.

Bij de opening van de tentoonstelling gaf hij een impressie over hoe hij als Jood naar het Joodse erfgoed van voor de oorlog terugkijkt:

Willy Lindwer, gelauwerd fotograaf, cineast en auteur, heeft vele foto's gemaakt van synagogen in Nederland

Synagogen in een typisch Nederlandse omgeving

Willy Lindwer

Zoals sommigen van u wellicht weten ben ik documentaire filmer, opgeleid aan de Nederlandse Filmacademie in Amsterdam. Mijn ouders waren voor

de oorlog vanuit Polen naar Nederland gevlucht voor het daar heersende antisemitisme. Ik ben direct na de oorlog in Amsterdam geboren en groeide pal



Willy Lindwer



bij het Waterlooplein op, eens de oude Joodse buurt van Amsterdam. Na de oorlog was daar nog maar een restant van over. Ik zag een gehavende Jodenbreestraat en de oude Hoogduitse synagogen aan het Jonas Daniel Meyerplein, die tot lang na de bevrijding niet meer

dan een ruïne waren, totdat het Joods Historisch Museum deze gebouwen weer in zekere zin in ere kon herstellen. Ik zeg in zekere zin, omdat, net als hier in Elburg, de Joden er niet meer waren en de gebouwen niet meer hun oorspronkelijke functie konden krijgen.

Na de oorlog was er van de eens oude Joodse buurt van Amsterdam nog maar een restant over

Ontstaan van de synagoge

De synagoge neemt in het jodendom een centrale plaats in. Het is, zoals het van oorsprong Griekse woord al aangeeft, een plaats van samenkomst (Hebreeuws: beet hakesset). Deze ontwikkelt zich tot een gebedshuis (beet hatefila), waar geleerd wordt uit de bijbel en haar verklaringen. Overigens heet het Israëliësch parlement kneset (Hebreeuws: vergadering).

Wanneer de Joden synagogen gingen gebruiken, weten we niet. Sommigen beweren dat dit gebeurde ten tijde van de Babylonische ballingschap (586-533 v.Chr.). Anderen wijzen op Egyptische inscripties uit de derde eeuw v.Chr., waarin al gesproken wordt over een Joods gebedshuis.

Tegenwoordig denkt men dat de oorsprong van de synagoge verband houdt met het ontstaan van een groep geleerden, de rabbijnen. Ze traden nadrukkelijk op de voorgrond ten tijde van de Makkabeeënopstand in de tweede eeuw v.Chr. Ze bestudeerden samen met hun volgelingen de bijbel. Door studie, gebed en het naleven van de geboden, beweren de rabbijnen, kan ieder mens heil verwerven. Omdat het leren van de bijbelse en rabbijnse teksten zo op de voorgrond staat, is het niet wonderlijk dat de synagoge later schul of sjoel wordt genoemd. Dat woord is zowel verwant met het Duitse Schule, school, als met het Italiaanse scuola, school of verenigingsgebouw.

De vroegste archeologische vondsten van synagogen dateren uit de eerste eeuw n.Chr. Dat er toen al synagogen bestonden, weten we uit het werk van de historicus Flavius Josephus (37-100 n.Chr.) en het Nieuwe Testament, maar pas vanaf de derde eeuw is een groot aantal gebouwen in Israël en de diaspora met zekerheid als synagoge aan te wijzen.

De geschiedenis van het jodendom, de Holocaust en Israël hebben, als vanzelfsprekend, mijn speciale belangstelling en ik heb daar talloze documentaires over gemaakt voor de Nederlandse televisie, een groot aantal zijn ook internationaal vertoond. Behalve als cineast heb ik me ook altijd met fotografie beziggehouden. Ik woon en werk sinds 2004 in Jeruzalem.

In de eerste helft van de jaren tachtig van de vorige eeuw had ik het genoeg om een reis door Nederland te maken op zoek naar de nog resterende sjoels. Vele trips maakte ik met mijn vriend Edward van Voolen, in die dagen ook al conservator van het Joods Historisch Museum in Amsterdam, die mij uitgenodigd had de foto's voor een synagogenboek te maken. Het was een voortvloeisel van de documentaire film 'Ik kom uit de Mediene' die ik in 1984 samen met Joël Cahen, toen ook conservator van het Joods Historisch Museum, thans directeur, had gemaakt over het Joodse leven in de Mediene, de Nederlands-Joodse benaming voor het Jodendom in de provincie. Edward en ik genoten van het Nederlandse landschap en van de mooie typisch Hollandse plaatsjes. Het resulteerde in 1984 in het boek 'Nederlandse Synagogen'. Helaas trof het ons toen dat veel sjoelgebouwen in verval waren geraakt. De meesten waren sinds de oorlog niet meer in gebruik. Ik herinner mij de garage in de oude sjoel van Weesp waar de autofolders in de Heilige Ark lagen. De mooie oude sjoel van Meerssen in Zuid Limburg was niet meer dan een verlaten ruïne. Het was een typisch 'Oost-Europese' aanblik. De Joden waren weg, niemand die er zich verder om bekommerde. Het was in feite een trieste balans van de naoorlogse periode. Merkwaardig dat er geen oog was voor die mooie gebouwtjes en gebouwen, laat staan voor de trieste gebeurtenissen van het recente



*Synagoge Borculo,
hoofdingang*

verleden. Bij de meeste gebouwen die niet meer in gebruik waren was het niet duidelijk of het hier de sjoel betrof. Zelfs geen kleine plaquette met wat namen van omgekomen Joden. Geen herinnering aan een vrijwel uitgewist verleden. Er was niet veel meer over van dat mooie nostalgische 'mediene-leven' dat eens in de Nederlandse provincien had bestaan. Maar ook geen gepaste herinnering daaraan. In veel plaatsen in Nederland hadden immers eeuwenlang Joden geleefd. De meesten van hen zijn in de oorlog door de nazi's vermoord.

20 jaar later, in het begin van de 21ste eeuw, maakte ik voor het nieuwe boek over Nederlandse synagogen de reis opnieuw. In een periode van ruim anderhalf jaar legde ik opnieuw de nog resterende synagogen in Nederland vast



Synagoge Borculo

**De meeste
sjoelge-
bouwen
waren sinds
de oorlog
niet meer
in gebruik
en in verval
geraakt**

In de 21ste eeuw hebben plaatselijke stichtingen en gemeentebesturen actie ondernomen om het oude sjoelgebouw in ere te herstellen

op de gevoelige plaat. Nog op zwart/wit negatief. Er is gelukkig veel veranderd. De notie van het bestaan van rijke Joodse gemeenschappen blijkt meer dan een halve eeuw na de verschrikkelijke gebeurtenissen die het Joodse leven goeddeels wegvaagde, toch in positieve zin bijgesteld te zijn. Hoewel hier en daar de oude sjoels nog steeds niet als zodanig herkenbaar zijn, hebben plaatselijke stichtingen of gemeentebesturen toch actie ondernomen om het oude sjoelgebouw in ere te herstellen. Weliswaar zijn er in de meeste plaatsen geen Joden meer maar hun nagedachtenis heeft thans in de meeste gevallen nu eindelijk een gepaste herinnering gekregen.

Op zoek naar al die sjoels in de uit-
hoeken van Nederland zijn mij twee
dingen in het bijzonder opgevallen.
Wat zijn die Nederlandse landschappen
toch fraai en wat zijn al die dorpen en
stadjes toch bijzonder. Van Medemblik
tot Middelburg, van Appingedam tot
Maastricht en van Elburg tot Winters-
wijk. Het valt destemeeer op als je zo'n
fotoreis in een aaneengesloten periode
onderneemt. Op mooie zonnige dagen
met die fraaie Hollandse luchten is er
bijna niets mooiers te bedenken. In

deze oer-Hollandse omgeving, en dat
is mijn tweede punt, heeft gedurende
honderden jaren Joods leven bestaan.
Hier spraken de Joden 'plat Achter-
hoeks' of 'Grunnings'. Hier kenden
veel niet-Joden het Jiddisch dat hun
Joodse burens spraken. In sommige
gevallen in de dorpen in Friesland was
de 'Jiddische memme' met haar Friese
kap niet te onderscheiden van haar
gereformeerde buurvrouw. Alleen zij
gingen op zaterdag naar de synagoge en
niet op zondag naar de kerk. Dat beeld
heb ik geprobeerd vast te leggen in de
foto's die ik maakte voor het boek dat
in 2006 uitkwam en die nu hier te zien
zijn in de fraaie oude synagoge van
Elburg, dankzij het mooie initiatief van
het bestuur van de Stichting Synagoge
Elburg'.

Het typische Nederlandse dorpje of
stadje, gefotografeerd via de synagoge.
Het typisch Nederlandse landschap
waarin het Joodse leven zich heeft afge-
speeld en waarin de sjoel centraal stond.
Dat was de opzet van mijn foto's en ik
ben zeer verheugd dat het nu voor het
publiek hier te zien is. Het is een hom-
mage aan dat bijzondere medienleven
dat eeuwenlang in Nederland heeft
bestaan.

Colofon

Commissie van redactie

drs. C.J. van den Boogert
ds. A. Brons
ds. H.D. Rietveld

Eindredacteur

drs. C.J. van den Boogert
Graspieper 8
8081 ZR Elburg
tel.: (0525) 69 02 22
e-mail:
keesvandenboogert@kpnmail.nl

Internetpagina

www.kerkenisrael.nl

Administratieadres

Landelijk kerkelijk bureau
van de Chr. Geref. Kerken
Ghandistraat 2
3902 KD Veenendaal
Postbus 334
3900 AH Veenendaal
tel. (0318) 58 23 50
fax (0318) 58 23 51
e-mail: lkb@cgk.nl

Penningmeester

H. van Braak
Prins Willem-Alexanderpark 133
3905 CD Veenendaal

tel.: (0318) 51 54 27

e-mail:

penningmeester@kerkenisrael.nl
Bankrekeningnummer 365271,
t.n.v. Dep. Kerk & Israël Chr. Geref
Kerken te Veenendaal

Voor legaten en schenkingen
kunt u contact opnemen met de
penningmeester; hij geeft ook
gaarne informatie over diverse aan-
te bevelen projecten.